

Andrea Hudáková: MALÝ SLOVNÍK ABSTRAKTNÍCH POJMŮ

BILÍKOVÁ, Adéla. *Malý slovník abstraktních pojmů*. Knihovna města Police nad Metují, 2000, 27 volných listů v deskách+ videokazeta.

Diplomová práce Adély Bilíkové **Malý slovník abstraktních pojmů**, kterou v roce **2000** s podporou MK ČR vydala knihovna města **Police nad Metují**, patří do řady poněkud netypických diplomových prací, úprav beletrie pro sluchově postižené dětské čtenáře, vznikajících už několik let na Katedře speciální pedagogiky UP v Olomouci¹. Narozdíl od ostatních diplomových prací se nejedná o „zjednodušenou knihu“, nýbrž o zcela nově vymyšlený slovník.

Slovník autorka rozdělila do dvou částí: **část I** je v češtině, tvoří ji 27 volných listů na tvrdém papíře formátu A₄ vložených do tvrdých barevných lesklých desek s chlopněmi (z toho jeden list je titulní strana, jeden úvod a dva závěrečná testová příloha, zbylých 23 listů je věnováno vlastním vysvětlením abstraktních pojmů), **část II** je „videokazeta s překladem textů do znakové řeči“^{2,3}, na níž „účinkuje“ nedoslýchavý absolvent JAMU a učitel v ZŠ pro SP v Brně **Pavel Kučera**.

V úvodu autorka vysvětluje, že „*tento slovník vznikl, aby pomohl sluchově postiženým dětem pochopit a přivlastnit si slova, přesněji abstraktní pojmy, jejichž význam je těžké vysvětlit. (...) Aby byl lépe pochopitelný, jsou do slovníku záměrně vybírána tematicky jednotná slova.*“ Což v praxi znamená, že jsou do něj kromě slova *abstraktní* zařazena pouze adjektiva označující vlastnost (*bezohledný, bystrý, cílevědomý, citlivý, ctižádostivý, důvěřivý, falešný, hrdý, ješitný, lehkomyšlný, lhostejný, lítost⁴, odvážný, protivný, přísný, sobecký, tvrdohlavý, zdvořilý, zklamáný, žárlivý*), popř. stav (*bezradný, dojatý*).

Každé z vlastností přísluší jeden list tvrdého papíru, jehož lícová strana je vyhrazena *textu* (viz obr. 1) a strana rubová doprovodnému černobílému *obrázku* (viz obr. 2 a 4). Všechny lícové strany mají jednotné členění: v záhlaví je jako *nadpis* uvedena daná vlastnost/stav s uvedením slovně druhové platnosti (slova jsou abecedně seřazena a očíslována), pod nadpisem najdeme podkapitolku *Slova stejného významu – synonyma/Slova opačného významu – antonyma*. Dále následuje rámeček s tučně napsanou stručnou *definicí pojmu⁵* a „*krátké příběhy, jejichž úkolem je objasnit určité slovo na příkladu běžné*

¹ Více např. Suralová, E. Zkušenosti s úpravou literárních textů. In: *Co a jak číst se sluchově postiženým dítětem*. Praha: FRPSP, 1999, s. 52-55. a dále články Suralová, E: *Úprava textů pro čtení s porozuměním* a Rádlová, E. *Začínající čtenář se sluchovým postižením a pohádky* v tomto čísle ČDS.

² Informace z příloženého proužku papíru.

³ Z technických důvodů se zde omezím na recenzi pouze „papírové“ části slovníku. I přes značné několikaměsíční úsilí se mi nepodařilo zjistit, kdo videokazetu prodává.

⁴ Jediné substantivum zařazené nesourodě mezi samá adjektiva. V podkapitolce *Podoby slova v ostatních slovních druzích* jsou pak kromě jiných ke slovu *lítost* uvedena i adjektiva *lítostivý* a *lítostný*.

⁵ Takto obsah rámečku vymezila autorka v úvodu slovníku.

životní situace“⁶. Poslední podkapitolka se jmenuje *Podoby slova v ostatních slovních druzích*.

4. BYSTRÝ (přídavné jméno)

Slova stejného významu –
synonyma:

rychlý
chytrý
pozorný
hbitý

Slova opačného významu –
antonyma:

pomalý
hloupý

Bystrý je člověk, který se snadno učí nové věci. Bystrý je také ten, kdo rychle řeší hádanky, kdo rychle přemýšlí, kdo rychle objeví pravdu. Bystrý je například detektiv, který vidí každou drobnost. Bystrý může být i potok, jeden potok se proto jmenuje Bystřice.

Lidé říkají: „Je bystrý jako liška (rys).“

Ve škole se Ondrovi daří, jenom když dává pozor. V pondělí paní učitelka vysvětlovala novou látku. Ondru to moc zajímalo, proto dobře poslouchal. Paní učitelka se potom ptala, kdo si co zapamatoval. **Ondra věděl všechno.** Paní učitelka **Ondru** pochválila a řekla, že **je velmi bystrý.**

Klárka s Ondrou mají hodně kamarádů, se kterými si hrají. Nejčastěji si hrají na schovávanou. Když hledá **Ondra, všechny děti hned najde**, protože **je velmi bystrý.** Ondra hned vidí, kde se děti schovávají. **Protože je Ondra bystrý,** hraje také dobře pexeso. Vždycky si **pamatuje všechny obrázky.**

Byl podzim, a na podzim se sbírají ořechy. Procházkovi měli na zahradě velký ořech. Maminka řekla, aby Klárka posbírala ořechy. Protože Klárka přišla ze školy moc unavená, chtěla si chvilku odpočinout. Klárka usnula. Maminka přišla z práce domů a viděla, že Klárka spí a ořechy jsou posbírané. Maminka byla ráda, že Klárka úkol splnila. Když se Klárka probudila, maminka ji pochválila. Klárka byla překvapená, protože ořechy neposbírala. Klárka se zeptala, kdo ořechy posbíral, ale nikdo nic nevěděl. Ale **Klárka byla bystrá a poznala, že ořechy posbíral Ondra.** Poznala to proto, že Ondra měl hnědé ruce a Klárka dobře věděla, že čerstvé ořechy barví ruce nahnědo.

Podoby slova v ostatních slovních druzích:

- **BYSTŘE** (příslovce)

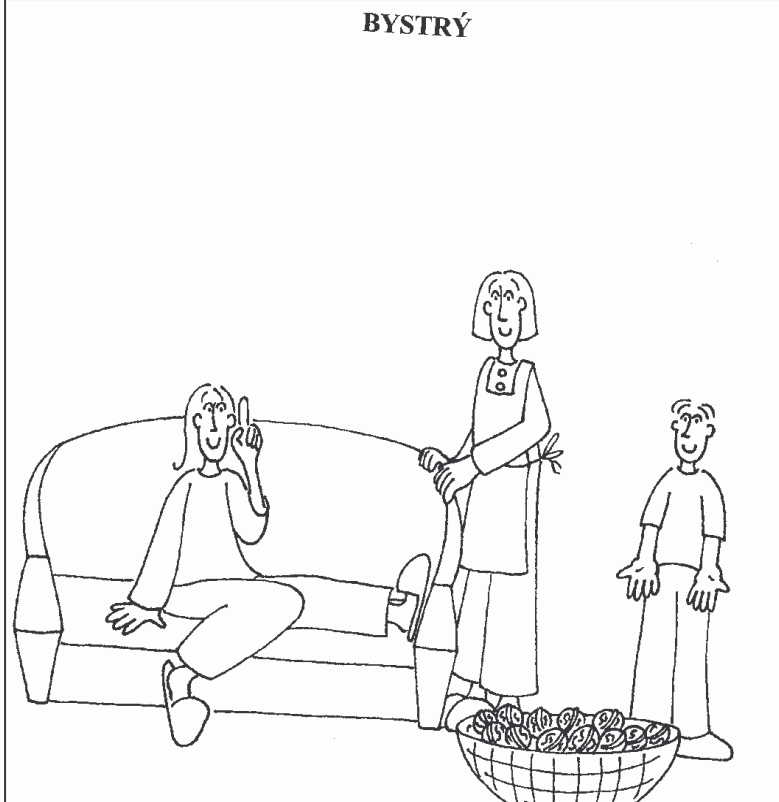
Ondra **bystře** sledoval každý pohyb.

- **BYSTROST** (podstatné jméno)

Bystrost je dobrá vlastnost.

Obr. 1

⁶ Takto příběhy charakterizovala autorka v úvodu slovníku.

Obr. 2

Všechny příběhy, které ve slovníku můžeme najít, se vztahují k rodině Procházkových, jež má pět členů: maminku, tatínka, Klárku, Ondru a psa Bena⁷. Z autorčina úvodního slova ke slovníku lze vytušit, proč se rozhodla použít konkrétní příklady z jedné konkrétní rodiny: **Vlastnosti patří k těm pojmům, které pochopíme teprve po opakovaném (a verbálně komentovaném!) osobním prožitku.** To autorka nepřímo potvrzuje, když konstatuje, že se abstraktní pojmy špatně vysvětlují. Má pravdu. Pokud budeme chtít učit neslyšící děti češtinu, často jediný jazyk, který jim jsme schopni nabídnout, tj. jediný jazyk, díky němuž mohou myslet, pouze tak, že jim budeme ukazovat obrázky konkrétních věcí a budeme po nich vyžadovat, aby věci pojmenovaly (rozuměj nahlas vyslovily jejich názvy), asi moc úspěšní nebudeme. Je smutné, že většina českých neslyšících dětí je vyučována právě takto. **Pokud už tedy nemůžeme abstraktum nakreslit jako jednu konkrétní věc, můžeme zvolit konkrétní příběh konkrétní rodiny a připojit k němu konkrétní ilustraci.** Právě tak si počínala autorka. **Je otázkou, osvojí-li si dítě skutečně (abstraktní) pojem, nebo se jen z paměti naučí pár (konkrétních) příkladů/příběhů, které se k vysvětlovanému slovu mohou vztahovat.**

Autorka uvádí, že funkčnost slovníku ověřovali žáci Střední zdravotnické školy pro sluchově postižené v Berouně a Základní školy pro sluchově postižené v Olomouci. Podle ní žáci vybrali právě tuto koncepci slovníku a právě tyto příběhy (ke každému vysvětlovanému pojmu bylo prý původně příběhů-příkladů více) jako pro ně nejsrozumitelnější a nejjasnější. Nevím přesně, jak ověřování probíhalo, ale myslím si, že **žáci se uchýlili k tomuto výběru ne proto, že porozuměli vysvětlovaným pojmům** (to nemohli posoudit, protože je před

⁷ Předkládané příběhy netvoří dohromady jeden organický příběh – vypravování, nýbrž jsou to jen náhodně seřazené účelově vymyšlené mikropříběhy bez vzájemné provázanosti. Osobně si ale myslím, že se děti často (logicky) domnívají, že příklady-příběhy jsou odstavce jedno dlouhého divného vypravování.

vysvětlováním většinou neznali), **ale proto, protože znali skoro všechna slova (převážně konkrétní) použitá v příbězích!** Což ovšem o vlastní funkčnosti a použitelnosti slovníku neříká vůbec nic.

Přínejmenším za diskutabilní se dají označit definice pojmů v rámečcích. Je jistě chvályhodné, že se autorka snaží vybrané slovo přiblížit dětem z co nejvíce pohledů **Může ovšem podle těchto definic vůbec někdo něco pochopit?** Vezměme si např. slovo *bystrý* (viz obr. 1). Jsem-li natolik inteligentní a pochopím-li, že slovo *bystrý* má u člověka něco společného s rychlostí reakcí (*rychle přemýšlí, rychle objeví pravdu*), s postřehem (*detektiv vidí každou drobnost*) nebo s inteligencí (*člověk se snadno učí nové věci*), asi těžko pochopím, jak může být *bystrý*, tj. rychlý, inteligentní a s dobrým postřehem, potok – *Bystřice*⁸. Obdobně bezradní můžeme být např. z definice ke slovu *falešný*⁹ ale i z mnohých dalších. Zdá se, že i zde platí, že méně, je někdy více.

Některé definice používají slova, o kterých si autorka myslí, že je uživatelé slovníku neznají, a tak je ještě v definici vysvětluje, např. u slova *důvěřivý*: „*Člověk důvěřuje tomu, komu věří. Věří, že ho nezradí. Že se bude chovat podle jeho představ a přání. Člověku, kterému důvěřujeme, můžeme o sobě všechno říct. Radíme se s ním o důvěrných věcech (důvěrných = soukromých – to, co je jen moje – věci, o kterých nemá nikdo vědět) a víme, že je nikomu nepoví. Nejčastěji důvěřujeme svému nejbližšímu příteli. Důvěřovat znamená taky věřit, že ten druhý má pravdu. Důvěra se velmi těžko získává. Proto musíme být opatrní, abychom ji neztratili.*“ Vyzná se někdo v takto složitém textu? Může z této definice slova *důvěřivý* někdo něco mít?

Poněkud divné mi připadá vysvětlovat slovo *lítost* následujícím způsobem: „*Člověku je líto, když vidí něco moc smutného. Nebo když se mu něco smutného stane. Člověku může být taky líto, když někomu ublíží.*“ Co je tedy ona v nadpise inzerovaná *lítost*?

Stranou nechám další sporné případy a zastavím se ještě u definice slova *tvrdohlavý*. „*Tvrdohlavý člověk má vždycky svou pravdu. Nikdy neustoupí. Když se rozhodne, že něco udělá, tak to udělá.*“ Možná, že tvrdohlavý člověk by se v češtině takto definovat mohl. Jenže tento slovník je vytvořen pro české neslyšící uživatele, u nichž se předpokládá znalost českého znakového jazyka (soudím tak z videokazety, která je jeho součástí). Pak by ale autorka podle mne měla čtenáře upozornit na interjazykové a interkulturní rozdíly. V českém znakovém jazyce má totiž slovo *tvrdohlavý* význam podobný jako české *nechápatý, natvrdlý*. Neupozorním-li na to české neslyšící uživatele slovníku, bude u nich patrně docházet k nežádoucím interferencím mezi češtinou a českým znakovým jazykem.

⁸ Neměla by tu v tom případě být i zmínka o horských *bystřinách*? A co liška *Bystrouška*?

⁹ „*Falešný je ten, kdo se přetvařuje, kdo lže. Ten, kdo dělá jiné věci, než si sám myslí, jen aby se zalíbil druhému člověku. Falešná věc je ta, která má nahradit nebo napodobit věc pravou – například pozlacený prstýnek není zlatý prstýnek, falešné zuby nejsou pravé zuby.*“

Nepopírám důležitost znalosti synonym a antonym k vysvětlovaným slovům. Zvolená forma je však poněkud zavádějící a nesystematická (zvláště mají-li slova v levém a pravém sloupci napsaná na stejném řádku tvořit dvojice) (viz obr. 1 a tab. 1). Domnívám se, že by bylo přínosnější odkázat čtenáře na *Slovník českých synonym*.

	synonyma	antonyma
abstraktní	neskutečný nenázorný nehmotný neživotný obecný	konkrétní
bezohledný	nešetrný krutý hrubý	ohleduplný
bezradný	zmatený popletený rozpačitý	jistý rozhodný
důvěřivý	naivní přátelský	nedůvěřivý podezřívavý nepřátelský plachý
falešný	klamný nepravdivý neupřímný lživý	upřímný pravý pravdivý

Tab. 1

Poslední část lícové strany každého z listů papíru tvoří podkapitolka věnovaná podobám slova v ostatních slovních druzích. Je sice pěkné, že autorka na slova příbuzná nezapomněla, ale způsob zpracování je opět přinejmenším podivný (viz obr. 1 a 3 a tab. 2)¹⁰.

¹⁰ Slovník prošel *jazykovou korekturou* (Renata Vyhnánková).

<i>Podoby slova v ostatních slovních druzích:</i>	
- ODVÁŽNĚ (příslovce)	Ondra odvážně skočil do vody.
- ODVÁŽIT SE (sloveso)	Klárka se odvážila zpívat na koncertě.
- ODVAŽOVAT SE (sloveso)	Babička se dlouho odvažovala jít do vody.
- ODVAHA (podstatné jméno)	Ondra měl odvahu jít do tmavého lesa.
(mít odvahu)	
- ODVÁŽLIVEC (podstatné jméno)	Kdo je odvážlivec , ten se nebojí.
(= být odvážný)	

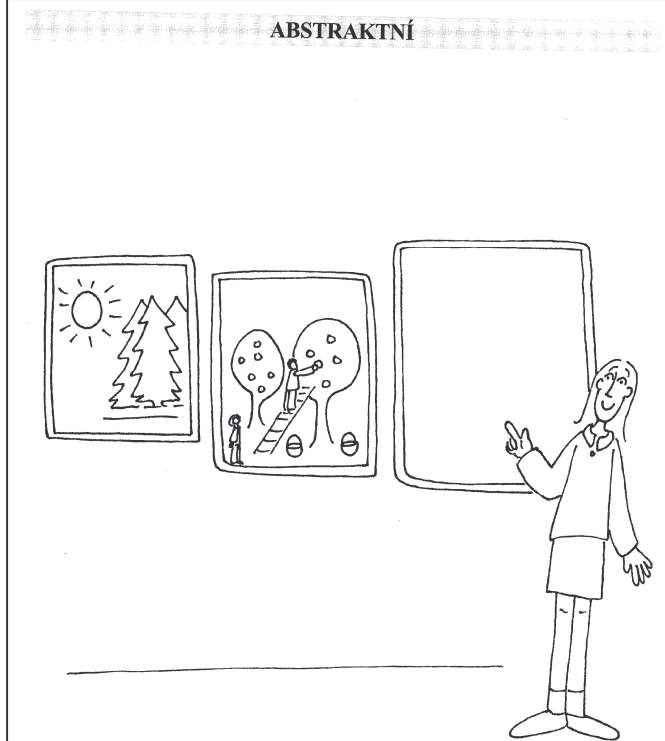
Obr. 3

být LÍTO (příslovce)	„Je mi moc líto , že jsem tu nebyl.“
LITOVAT (sloveso)	Jana lituje , že udělala chybu.
LÍTOSTIVÝ (přídavné jméno)	Citlivý člověk bývá lítostivý .
LÍTOSTNÝ (přídavné jméno)	Klárka měla lítostný pohled.
LÍTOSTNĚ (příslovce)	Jirka lítostně plakal pro polámané letadlo.
JEŠITNĚ (příslovce)	Dědeček se choval ješitně .
JEŠITNOST (podstatné jméno)	Ješitnost brání člověku přiznat chybu.
JEŠITA (podstatné jméno)	Tatínek je ješita = Tatínek je ješitný.
(= být ješitný)	

Tab. 2

Na závěr se zastavím u obrázků, které zabírají vždy celou rubovou stranu každého z vysvětlovacích listů slovníku. Černobílý obrázek vždy ilustruje jeden z příkladových mikropřípěhů z lícové strany (viz obr. 2). Netroufám si hodnotit, jaká je jejich sdělovací a didaktické hodnota, avšak za skutečnou kuriozitu lze označit obrázek ke slovu *abstraktní* (viz obr. 4): „*Klárka šla na výstavu obrazů. Klárce se nejvíce líbily tři obrazy. Na prvním obraze byl namalovaný les a slunce, na druhém obraze byli lidé, kteří sklízeli ovoce. Třetí obraz byl pomalován krásnými barvami, malíř na obraz nenamaloval žádný předmět ani člověka ani zvíře ani rostliny. Malíř chtěl, aby obraz vyjadřoval radost. Klárka věděla, že takovému obrazu se říká abstraktní obraz.*“

Shrnu-li vše výše napsané, musím se sama sebe ptát: **Komu a k čemu má takto koncipovaný Malý slovník abstraktních pojmů sloužit?** Obávám se, že jeho praktická použitelnost při výuce češtiny českých neslyšících dětí je téměř nulová.

Obr. 4